

Sosiaali- ja terveysministeriö

Lausuntopyyntö VN/20569/2023

Lausunto hallituksen esityksestä lastensuojelulain ja varhaiskasvatuslain muuttamiseksi

Sosiaali- ja terveysministeriö on pyytänyt lausuntoja luonnoksesta hallituksen esitykseksi lastensuojelulain ja varhaiskasvatuslain muuttamisesta. MIELI ry kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto.

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi lastensuojelulain 75 §:n 3 momenttia, jossa säädetään lastensuojelulain jälkihuollon päättymisestä. Jälkihuollon nykyistä ikärajaa laskettaisiin kahdella vuodella ja hyvinvointialueen velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyisi viimeistään, kun nuori täyttää 23 vuotta. Jälkihuollon ikärajan laskemisen myötä lastensuojelulain 6 §:n mukainen nuoren määritelmä muutettaisiin tarkoittamaan 18–22 –vuotiasta ja hyvinvointialuetta velvoitetaan maksamaan itsenäistymisvarat nuorelle viimeistään nuoren täyttäessä 23 vuotta. Esityksessä ehdotetaan varhaiskasvatuslakiin täsmennystä lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen varhaiskasvatuksen järjestämisvelvollisuuden osalta silloin, kun lapsen varhaiskasvatus järjestetään muualla kuin lapsen kotikunnassa. Varhaiskasvatuslaissa säädettäisiin myös kuntien välisestä kustannusvastuusta ja lastensuojelulakia täsmennettäisiin tähän asiaan liittyen.

MIELI ry haluaa huomauttaa, että aika lausunnon valmisteluun on ollut valitettavan lyhyt. Esityksen valmistelussa ei myöskään ole kuultu kohderyhmää tai kansalaisjärjestöjä. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia ei ole tehty, eikä lakimuutosten mielenterveysvaikutusten arviointia. Valmistelu ei vastaa valtioneuvoston omia hyvien lainvalmistelun ohjeita eikä tue kansalaisten luottamusta lainvalmistelun laatuun.

MIELI ry on kansalais- ja asiantuntijajärjestö, jonka perustehtävänä on mielenterveyden edistäminen ja mielenterveysongelmien ehkäisy. MIELI ry:n jäsenistöön kuuluu 55 paikallista mielenterveysyhdistystä sekä 31 muuta yhteisöjä. Lausunrossamme keskitymme lastensuojelulakiin esitettyjen muutosten mielenterveysvaikutuksiin.

Yleiset huomiot

Yleisesti on tiedossa, että nuoruusikä ja siihen liittyvä aikuistumiskehitys on pidentynyt. Pääsääntöisesti aikuisuuden alkua määrittelevät ikärajat ovat nousseet. Nuoret siirtyvät nykyään myöhemmin työmarkkinoille ja menevät myöhemmin naimisiin kuin ennen. Nuoruusikä ja siihen liittyvät aikuistumisen haasteet jatkuvat selkeästi pidempään kuin aiemmin.

Huoltajien monenlainen tuki, myös taloudellinen tuki, jatkuu normaalisti pitkään vielä täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeen tukien kansalaistaitojen saavuttamista. Tämä

huoltajien tarjoama apu ja tuki puuttuu huostaanotettujen ja sijoitettuna olleiden nuorten ja nuorten aikuisten kohdalla.

Tältä pohjalta vuonna 1.1.2020 voimaan tullut lastensuojelulain muutos (542/2019) jälkihoidon yläikärajan nostamiseksi 25 vuoteen on ollut lainsäädännön päivittämistä vastaamaan yleisen nuoruusiän pidentymiseen. Muutoksella oli usean asiantuntijaryhmän (esim. Toimiva lastensuojelu -työryhmä 2013, Sijaishuollon uudistamisen raportti 2020) ja palveluiden järjestäjien tuki. Myös kansainvälinen tutkimusnäyttö puoltaa riittävän pitkään tarjolla olevan ja rinnalla kulkevan aikuisen tukea, jolla on todettu olevan merkittäviä vaikutuksia mielenterveyteen, toimintakykyyn ja työllistymiseen.

Lastensuojelun jälkihuollon tavoitteena on vähentää eriarvoisuutta täysi-ikäisten nuorten välillä mahdollistamalla huostaan otettujen ja sijoitetuksi tulleiden lasten tasavertainen siirtyminen aikuisuuteen verrattuna ikätovereihinsa. Tämä sisältää heidän kiinnittymisensä yhteiskuntaan ja sen palveluihin, työelämään ja perhe-elämään. Jälkihuoltopalvelut on suunniteltu vastaamaan haavoittuvassa asemassa olevan ryhmän erityisiin tarpeisiin pitkäjänteisesti. Jälkihuollon puitteissa jokaiselle nuorelle pyritään tarjoamaan oma koti ja varmistamaan, että he ovat suorittaneet peruskoulun ja toisen asteen opinnot.

On tiedossa, että itsestä huolehtimisen ja arjen taidot ovat huostaan otettujen ja sijoitetuksi tulleiden lasten osalta heikkomat kuin ikätovereidensä. Sijaishuollosta nuorten itsenäisyyteen siirtymistä kuormittavat puutteellisten arjenhallinnan taitojen lisäksi myös mielenterveyden haasteet ja tukiverkoston puute. Lastensuojelun jälkihuoltoon oikeutettu nuorten joukolla on ikätovereita merkittävästi enemmän mielenterveysongelmia ja riski ennen aikaisille kuolemille. Lähes kahdella kolmesta kodin ulkopuolelle sijoitetusta alaikäisestä on todettu joku mielenterveyden häiriö (THL).

Noin 40 % lastensuojelun jälkihuollon nuorista ovat ns. NEET-nuoria eli työelämän, opiskelun ja varusmiespalveluksen ulkopuolella. Mielenterveyden häiriöt ovat merkittävä taustatekijä NEET-nuorten syrjäytymiskehityksessä, jota voidaan ehkäistä oikea-aikaisilla mielenterveystoimilla. Kiinnittyminen mielenterveyspalveluihin vaatii usein jälkihuollon tarjoamaa opastusta, motivointia ja seurantaa.

Merkittävällä osalla jälkihuollossa olevista nuorista on jo omia lapsia, joten jälkihuollon tärkeä funktio on ylisukupolvisuuden ehkäisy. Myönteisen vanhemmuuden tuella voidaan tutkimustiedon mukaan ehkäistä 40 % seuraavan sukupolven mielenterveyden häiriöstä.

Lastensuojelun jälkihuollon yläikärajan laskemisella tulisi olemaan suuri suoria vaikutuksia monen jälkihuollon piirissä olevan nuoren aikuisen elämään. Esitetyn muutoksen mielenterveysvaikutusten ennakoarviointia ei ole suoritettu, kuten ei muutakaan ennakoarviointia. Lainsäädäntöä muutettaessa vaikutusarviot tulee olla riittävällä tavalla selvitetty. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun lainsäädännöllä puututaan yksilön oikeuksiin, kuten tässä tapauksessa.

Erityiset huomiot

On epätodennäköistä, että esitetty muutos jälkihuollon yläikärajaan toisi säästöjä. Syrjäytyminen aiheuttaa pitkäaikaisia ja suuria kustannuksia, etenkin, jos nuori ei kiinnity opintoihin, työelämään ja vanhemmuuteen. Yhden syrjäytyneen nuoren kustannus yhteiskunnalle on arvoitu olevan noin 2 miljoonaa euroa. Lastensuojelun jälkihuollon yläikärajan laskemisella tavoitellaan noin 24 miljoonan euron kustannussäästöä

vuosittain. On arvioitavissa, että jälkihuollon supistaminen tulee johtamaan usean kymmenen nuoren syrjäytymiseen työelämästä ja yhteiskunnasta laajemmin. Kaiken saatavilla olevan tiedon pohjalla tämän erityisen haavoittuvan ryhmän jälkihuollon heikentäminen tulee aiheuttamaan tavoiteltuja lastensuojelun kustannussäästöjä suurempia kustannuksia. Esitetty lakimuutos ei tue hallitusohjelman tavoitetta pitää huolta heikoimmista tai vähentää julkisen talouden menoja.

Lastensuojelulain mukaisen jälkihuollon ikärajan laskeminen ei tuota säästöjä edes lyhyellä tähtäimellä, koska lastensuojelulain mukaisen jälkihuollon asiakkaat siirtyvät aikuissosiaalityön ja terveydenhuollon asiakkaiksi. Jälkihuollon asiakkuudessa olevista 23-25 vuotiaista moni on todennäköisesti erityisen tuen tarpeessa olevia henkilöitä, joille tulee pystyä osoittamaan oma sosiaalityöntekijä. Aikuissosiaalityössä toisaalta ei ole tarjolla kaikkia nimenomaan jälkihuollossa tarvittavia palvelumuotoja, kuten välivuokrattuja asuntoja, tehostettua sosiaaliohjausta (myös öisin ja viikonloppuisin) ja vahvasti tuettua asumista.

Hyvinvointialueiden aikuisten mielenterveyspalvelut ovat kriisiytyneet, ja jälkihuollon piirissä olevilla nuorilla aikuisilla voi olla merkittäviä vaikeuksia päästä mielenterveyspalveluiden piiriin ilman jälkihuollon tarjoamaa palveluihin motivoivaa ja saattavaa tukea. Pahimmassa tapauksessa nuoret jäävät ilman tukea, koska hyvinvointialueiden mielenterveys- ja muu tuki ei ole saavutettavaa. Jälkihuolto kannattaa nuorta merkittäväällä tavalla kun tarvittavat mielenterveyspalvelut eivät toteudu tai nuori jonottaa niihin.

Yhteenveto

MIELI ry ei kannata jälkihuollon ikärajan laskemista, vaan pitää sitä eriarvoisuutta lisäävänä ja vahingollisena toimenpiteenä, jolla ei saavuteta todellisia säästöjä.

Petteri Orpon hallituksen ohjelman tavoitteisiin kuuluu eriarvoisuuden vähentäminen ja valtion talouden tervehdyttäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön luonnos hallituksen esitykseksi lastensuojelulain muuttamiseksi on ristiriidassa hallituksen pyrkimyksille torjua syrjäytymistä ja vähentää julkisen talouden kuluja. Lastensuojelun jälkihuollon ikärajan laskeminen tulee lisäämään eriarvoisuutta ja lisäämään julkisen talouden kustannuksia. Lastensuojelun jälkihuollolla on tärkeä merkitys ehkäistäessä syrjäytymistä, ylisukupolvista huono-osaisuutta ja edistettäessä yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. Riittävän pitkä jälkihuolto varmistaa yhdenvertaiset mahdollisuudet elämään tukea kipeästi tarvitseville nuorille aikuisille.

MIELI ry esittää, että hallituksen esitys tulisi palauttaa uuteen valmisteluun, jossa tulee huomioida laaja-alaisesti ihmisiin kohdistuvat vaikutukset, mukaan lukien mielenterveysvaikutukset. Lastensuojelun jälkihuollon toimivuutta ja tarvittavia muutoksia tulee tarkastella osana valmistelutyötä hallituksen laaja-alaisen toimenpideohjelman laatimiseksi nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, hyvinvointivajeen ja mielenterveyden ongelmien paikkaamiseksi. Tässä yhteydessä tulee tehdä perusteellinen ennakoarviointi mahdollisten muutosten vaikutuksista kohderyhmän mielenterveyteen ja hyvinvointiin.

MIELI Suomen Mielenterveys ry ei kannata lastensuojelulakiin esitettyjä muutoksia, ja katsoo että hallituksen esityksen valmistelu on ollut puutteellinen ja vaillinainen. MIELI ry

haluaa kiinnittää ministeriön huomion siihen, että kansalaisyhteiskunnan sivuttaminen lainvalmistelussa on omiaan rapauttamaan kansalaisten luottamusta lainvalmisteluun.

MIELI Suomen Mielenterveys ry

Sari Aalto-Matturi
toiminnanjohtaja

Kristian Wahlbeck
johtava asiantuntija